

Н. О. Постригач

Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті проаналізовано особливості реалізації Болонського процесу в контексті позитивних та негативних результатів для країн Європи та України. Зокрема, автор аналізує основні проблеми сучасної вищої освіти й європейської освітньої інтеграції, обґрунтовує перспективи подальшого розвитку університетської освіти.

Ключові слова: Болонський процес, вища освіта, європейський освітній простір, інформаційний простір, глобалізація, інноваційні технології, інтернаціоналізація, інтеграція.

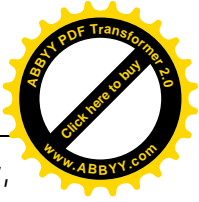
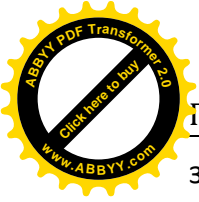
Постановка проблеми. У ХХІ ст. вища освіта виступає в якості основоположного компоненту стійкого розвитку людського суспільства, в якому важливе місце відводиться університетській освіті. Основне завдання останньої – формування універсальної освітньої моделі, заснованої на пріоритетах гуманітаризації знання. Створення сучасного європейського простору перед людиною ставить нові вимоги, а значить є перед освітою, що відіграє вирішальну роль у становленні кожної особистості. Проблема формування освітнього простору нового типу, що адекватно реагує на зміни в соціумі і готує конкурентоспроможного фахівця є універсальною в усьому світі.

Якою саме має бути професійна підготовка фахівців, щоб забезпечити їм можливість реалізувати свій особистий і професійний потенціал одночасно задовольняючи потреби суспільства, – ця серйозна тема є предметом вивчення як філософів, соціологів, політологів, культурологів, так і психологів, педагогів та представників інших галузей науки.

У третьому тисячолітті закономірно виникає необхідність реформування освітньої системи та зміни акцентів у практиці сучасного навчання. Як відомо, актуальними напрямками діяльності у сфері вищої освіти і науки України визначені європейський рівень якості та доступності освіти, її духовна зорієнтованість, демократизація, соціальне благополуччя науковців і педагогів, розвиток суспільства на основі нових знань. Вони багато в чому співзвучні з цілями та завданнями Болонського процесу, який визначає діяльність європейських країн, спрямовану на створення в Європі сумісних та більш ефективних систем вищої освіти.

При цьому йдеться не про їх уніфікацію, а про гармонізацію, перехід до нової філософії освітньої діяльності, яка передбачає нові засади організації навчального процесу, нові освітні технології, новий тип взаємовідносин між викладачем та студентом, прозорість навчального процесу тощо.

Практичним кроком розвитку освітньої діяльності за цим напрямом є

запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу, перший етап якого передбачає модульний принцип структурування навчального матеріалу та рейтингову систему оцінювання набутих студентами знань, умінь та компетенцій за багатобальною системою. Поступово зростає роль нових технологій у педагогічній практиці, спрямованих на підвищення інтелектуального, творчого та морального розвитку майбутніх фахівців [5, 288–289].

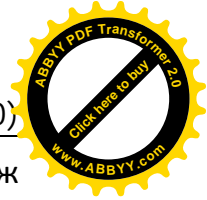
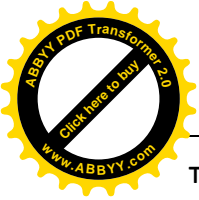
Аналіз актуальних досліджень. В українському освітньому середовищі основні принципи реалізації Болонського процесу, завдання та шляхи адаптації вищої освіти України в європейській освітній та науковий простір досліджувалися такими провідними вітчизняними дослідниками як І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Грубінко, М. Ф. Степко, В. Д. Шинкарук, [2]. Український учений К. Корсак [1, 40] здійснив ґрунтовний аналіз тенденцій розвитку вищої освіти розвинених країн світу, який, на думку багатьох науковців, свідчить про тяжіння до глобалізації, варіативності, масовості, гуманізації, особистісної орієнтації.

У зарубіжному освітньому просторі накопичено достатньо наукових досліджень та публікацій, котрі стосуються питань реформування вищої освіти в умовах Болонського процесу. Зокрема, італійським вченим Стефаном Гардзоніо досліджувались перспективи реалізації Болонської декларації у системі вищої освіти в Італії [4].

Мета статті – формування максимально повного уявлення про сучасні традиції в галузі вищої освіти, а також ознайомлення з основними освітніми моделями сучасної системи вищої школи. Тому основними завданнями нашої наукової розвідки є: 1) формування належного рівня компетентності стосовно різноманітних моделей сучасної європейської вищої школи в умовах Болонського процесу; 2) аналіз основних шляхів розвитку і напряму реформ сучасної європейської (на прикладі Італійської республіки) та вітчизняної освіти.

Виклад основного матеріалу. Побудова європейського простору вищої освіти (European Higher Education Area) до 2010 р. є одним із найважливіших планів європейської освіти, спрямованих на підвищення рівня співпраці вищих навчальних закладів у межах Європи. Для створення єдиного й універсального Європейського простору вищої освіти повинні бути вирішені проблеми мобільності студентів й викладачів; визнання рівнів і якості навчальних програм; чітко визначена й встановлена структура, яка ґрунтується на 2 основних циклах (бакалаврат – магістратура); затверджена система кредитів типу Європейської системи перенесення (накопичення) кредитів (European Credit Transfer System, ECTS) [9].

На сучасному етапі в освіті відмічається переважання двох основних тенденцій: унітарна система, де вища освіта здійснюється в університетах чи інститутах університетського типу, с бінарна система – з традиційним університетським сектором й окремим не університетським сектором вищої освіти. Нова освітня модель, яка включає в себе принципи інтеграції й мобільності,

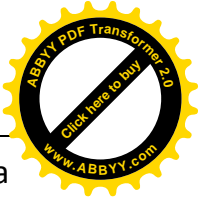
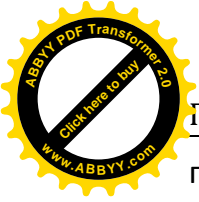

тісно пов'язана з ідеєю «освіти крізь все життя» (Lifelong Learning – упродовж усього життя) охоплює усі фази навчання; в її основі лежить надання можливості кожному індивіду вибирати із числа навчальних середовищ, видів діяльності, регіонів і країн, усе необхідне для того, щоб удосконалювати свої знання і уміння (компетенцію), оптимально їх застосовувати. Важлива умова для здійснення навчання впродовж життя – розвиток сумісної (ступінчастої) системи кредитів, яка допускає упізнання дипломів й посвідчень, отриманих в школі, в університеті і в сфері професійної освіти. Неперервна освіта, застосування і набуття відповідних вимогам часу необхідних навичок розглядаються в якості відповідей на зростаючу конкуренцію та використання нових технологій. Ідея «освіти крізь усе життя» відповідає стратегічній меті Європи – стати найбільш конкурентоздатним суспільством у світі, яке ґрунтується на знаннях [7].

Одним із центральних завдань Болонського процесу є інтеграція усіх європейських стандартів якості у вищій освіті. Попередня умова — створення порівнюваних методів та критеріїв для оцінки якості наукових досліджень і викладання. З нашої точки зору, складність і суперечливість Болонського процесу зумовлена масштабом поставлених завдань, продиктованих новою сучасною моделлю освіти, й неодинаковим рівнем освіти в різних країнах на сучасному етапі. Перш за все, суперечності виявляються у процесі реалізації дворівневої системи освіти (бакалаврат – магістратура) і пов'язані з формами організації навчального процесу, рівнем запроваджуваних інновацій і різними термінами їх реалізації. Наприклад, у Данії кваліфікація бакалавра є першим ступенем на університетському рівні; передбачається термін навчання від 3 до 3,5 років, яке зосереджується на одній чи двох предметних галузях. Отримання кваліфікації (ступеня) «бакалавр» в Україні передбачає термін навчання не менше 4 років.

Магістр (Master Degree) – один із ступенів другого рівня (Postgraduate Courses) в системі вищої освіти. Отримання кваліфікації (ступеня) «магістр» в Україні передбачає термін навчання не менше 6 років. Основна професійна освітня програма, яка забезпечує підготовку магістра, складається із програми навчання бакалавра за відповідними напрямками підготовки і не менше ніж дворічної спеціалізованої підготовки (магістратура). Ступенем другого рівня в системі вищої освіти є ступінь доктора. Наприклад, в Іспанії для отримання ступеня «доктор» вимагається від 3 до 4 років навчання в докторантурі [6].

Університетська освіта в Італії (istruzione universitaria) включає університетські дипломи (diplomi universitari) й коледжі із спеціальними цілями, курсами з метою отримання кваліфікації та післядипломні курси спеціаліста, а також курси докторантури. Навчання за цими освітньо-кваліфікаційними програмами призводить до отримання кваліфікацій (ступенів), університетських дипломів, дипломів фахівця і дослідницьких докторантур. Університетські дипломи були уведені в італійську систему в 1990 р. XX ст., а

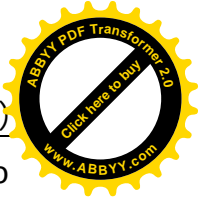
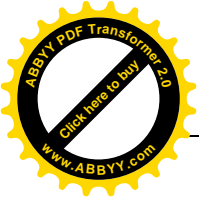
перші курси були запроваджені в 1992/1993 академічному році. Курсова підготовка на отримання університетського диплома триває не менш ніж два роки і не більш ніж три. Відколи була запроваджена така курсова підготовка, набори на навчання студентів дуже зросли. У 1997–1998 академічному році кількість зареєстрованих осіб на проходження підготовки з метою отримання диплому університету склала 89 598 чол.

Курси (*corsi di laurea*) тривають мінімуму чотири і максимум шість років. Набори студентів значно збільшилися після 1980-тих рр. ХХ ст. в результаті зростаючої тенденції серед молодих італійців продовжувати їх навчання і в момент необхідності увійти до світу праці. Спостерігалось незначне зниження цих процесів в 1990-тих рр. ХХ ст., хоча ці тенденції відрізнялися від однієї дисципліни до іншої. У 1997–1998 академічному році кількість зареєстрованих осіб на курси з метою отримання кваліфікації (ступеня) склала 1 597 813 осіб [10, 9].

Зупинимося детальніше на особливостях реалізації Болонської декларації в Італійській республіці. В Італії Болонський процес визначають як реформа «3 + 2», маючи на увазі розподіл університетського навчання на 2 фази: бакалавр й магістратура («*lauree triennali*» й «*lauree magistrali*»). Основною метою реформи було включення італійської освіти в загальну європейську систему університетського навчання. Крім того, її завданням було збільшення кількості випускників з вищою освітою, підвищити рівень їх підготовки та уніфікувати програми, форми навчання і перелік навчальних дисциплін на всій території країни. Було введено поняття «кредиту» й кредитних одиниць, кожна з яких передбачає 25 навчальних годин (години для лекцій, семінарів, лабораторних робіт та індивідуального навчання).

У різних університетах по-різному розподіляється кількість кредитів, виділених для тих чи інших предметів чи курсів. Тоді ж було введено принцип продуктивності та ефективності курсів: за цим критерієм визначають кількість міністерських центральних дотацій для всіх італійських університетів (які уже з 1990-х рр. ХХ ст. функціонують в режимі фінансової автономності). Через те, що за останні роки рівень навчання в середній школі знизився, а чисельні спроби її реформування не призвели до потрібних результатів, перед університетом постало додаткове завдання — заповнити прогалини в освіті й підвищити рівень навчання учнів, що призвело до певної «ліцеїзації» університету.

Необхідно зазначити, що до 1970-х рр. ХХ ст. італійський університет був виключно елітарним: до нього могли вступати тільки випускники ліцеїв. Лише пізніше університет став масовим навчальним закладом. Розпочався процес лібералізації, коли в університет почали приймати випускників з інших середніх навчальних закладів. З одного боку, реформа «3 + 2» допомогла цьому процесу, але, з іншого, сприяла й очевидному зниженню якості навчання. Критерій продуктивності, який регулює кількість іспитів, також призвів до подальшого спрощення системи освіти, особливо у тій її сфері —, де найбільш гостро постало питання про професіоналізацію – тобто в гуманітарних науках.

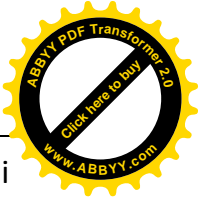
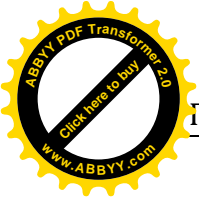

Якщо прикладні дисципліни змогли краще адаптувати свої курси до нових завдань, то гуманітарні науки (за виключенням таких прикладних спеціальностей, як, наприклад, школа перекладачів чи досить розповсюджені в Італії курси з вивчення і захисту культурних цінностей) не змогли підвищити свій рівень якості. Система кредитів, де часто передбачається навіть кількість вивчених одиниць для кожної навчальної години індивідуального навчання, сприяла бюрократизації навчання (професори перетворюються на чиновників, змушених, замість своїх прямих обов'язків, заповнювати таблиці і анкети, готувати всілякі звіти, позбавляючи себе можливості займатися науковими дослідженнями).

У результаті виникла ситуація, при якій рівень дипломних робіт по закінченню п'ятого року навчання найчастіше не перевищував рівня якості дипломів, які виконувалися по закінченню чотирирічної системи навчання перед її реформуванням (іншими словами, студенти «перевиконують чотирирічку за п'ять років»). Звичайно, кількість випускників університету зросла, але їх кількість не перейшла в якість.

Зазначимо, що Італії університетський диплом має статус загальнонаціонального, який дає право вступу на роботу у всі громадські заклади, тому змагання, яке виникло між університетами за кількістю випускників не призвело до позитивних результатів (наприклад, рівень дипломів невеликих провінційних університетів не завжди сприяє належним стандартам якості).

Зокрема, професор Пізанського університету Стефано Гардзоніо стверджує, що «із введенням реформи в окремих університетах якість освіти, безумовно, підвищилась, і [...], загальний діапазон курсових дисциплін розширився, однак [...] якісне зростання пов'язано з мистецтвом кожного доцента комбінувати бюрократичні вказівки жорсткого університетського регламенту з духовним пафосом передачі знання і культури. [...] Реформа покликана «вписати» італійську систему освіти в загальноєвропейські стандарти освіти, у чому й допомагає загальноєвропейська програма «Еразмус». Це дуже важливе й плідне знаряддя інтеграції й культурного збагачення. Але одночасно втрачаються і деякі специфічні національні традиції, що торкається, в першу чергу, філологічних дисциплін... Автор висловлює побоювання, що жорстке застосування принципів продуктивності, функціонування університету як підприємства, переважання менеджерського підходу над чисто культурно - пізнавальним, можуть швидкими темпами призвести до кризового стану певних дисциплінарних галузей (таких, як класичні античні студії, філософські дисципліни й, зокрема, усі вузькоспеціалізовані дисципліни, якими перш за все був уславлений італійський університет). [...] Університетські терени – відомою мірою робота творча, й результати залежать не тільки від організаційних здібностей, але й від творчих зусиль» [4].

Проблеми сучасної освіти виявили необхідність детального аналізу і моніторингу здійснюваних освітніх реформ. Так, у 2000 р. стартував проект «Євро-студент 2000», спрямований на збір і зіставлення даних у 7 різних країнах ЄС (Австрія, Бельгія, Німеччина, Фінляндія, Франція, Італія, Нідерланди), які були сфокусовані на різних аспектах вищої освіти: умовах існування (спосіб життя, засоби існування) студентів, тобто предметом детального аналізу були фінансові джерела, фонд студентської сім'ї, урядові розподіли, мовні навички (компетентність), тимчасове перебування за кордоном, житловий та студентський бюджети. Результати цього дослідження були використані у формуванні і розвитку нової освітньої політики [8].

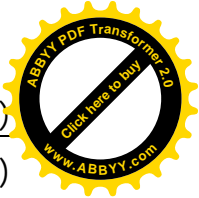
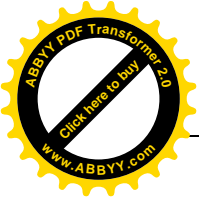
Отже, виходячи з вище зазначених результатів, ми погоджуємося з точкою зору української дослідниці Г. І. Калінічевої, що «Болонський процес можна розглядати як яскравий приклад загальносвітових глобалізаційних тенденцій, які зазвичай супроводжуються вельми відчутним спротивом. Ініціатори та ідеологи Болонського процесу...наголошували на необхідності збереження національних особливостей освітніх систем різних європейських країн». Ми поділяємо точку зору Г. І. Калінічевої та Г. Клочека, які вважають неправомірним нехтування тим позитивним досвідом, який набула вітчизняна вища освіта протягом останніх двох століть [3, 155].

Висновки. Отже чином, аналіз вищевикладеного матеріалу дозволив дійти висновку, що основним завданням європейської системи освіти є створення спрощеної і доступної процедури доступу до вищої освіти, яка б зміцнила позиції Європи на світовому ринку вищої освіти.

Успіх Болонської ініціативи стосовно підвищення конкурентоздатності європейської вищої освіти у справі залучення більшої кількості студентів поза межами європейського регіону, на нашу думку, в основному буде залежати від конвергенції національних освітніх програм, а також від здатності закладів системи вищої освіти, зокрема італійських ВНЗ адекватно і виважено реагувати на вказану конвергенцію. Специфіка організації вищої освіти в Україні не повинна розглядатися як залишок колишньої системи. Необхідно розробити власну концепцію, яка максимально враховує світовий досвід, зберігає конструктивне та національне тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василюк А. В. Нариси з порівняльної педагогіки : навч. посіб. [для студ. вищих навч. закладів] / [Василюк А. В., Корсак К. В., Яковець Н. І.]. – Ніжин : Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2002. – 119 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб. / [М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін.]; за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2004. – 384 с.
3. Калінічева Г. І. Стратегічні і тактичні аспекти нововведень в системі вищої освіти України у світлі євроінтеграційного поступу / Г. І. Калінічева // Вища освіта України. – Додаток 3, том I (8). – 2008 р. Темат. випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К., Вид-во «Гнозис», 2008. – С.152–159.

4. О Болонской реформе в Италии (Интервью со Стефаном Гардзонио) [Электронный ресурс] // Журнал «Слово». – Режим доступа : <http://www.portal-slovo.ru/slovo/39579.php>
5. Овсянкіна Л. А. Сучасні проблеми освіти у контексті євроінтеграції: матеріали наук. – практ. конф. [«Мова, освіта, культура в контексті євроінтеграції»] (Київ, 21–23 квіт. 2010 р.): Київський національний лінгвістичний університет. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2010. – С. 288–289.
6. Российское высшее образование в контексте Болонского процесса: современное состояние и тенденции [Электронный ресурс] // Калужский государственный педагогический университет. – Режим доступа : http://kspu.kaluga.ru/200811/Senter_KKO/Выступления/Bolonskiy_2007.doc
7. European strategy and cooperation in education and training [Электронный ресурс] // European Commission. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc28_en.htm
8. Publications. Final Eurostudent III (2005–2008) [Электронный ресурс] // Eurostudent. – Режим доступа : <http://www.eurostudent.eu/publications>
9. The Bologna Declaration of 19 June 1999 [Электронный ресурс] // Berlin-Bologna-Web-Page. – 6 p.– Режим доступа : http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/bologna_declaration.pdf
10. The vocational training system in Italy: Summary of the Monograph [Электронный ресурс] / G. Allulli, S. Casadei, S. d'Agostino, C. Franzosi et al: ISFOL: Istituto per lo sviluppo della formazione professionale dei lavoratori. – 22 p. – Режим доступа : http://www2.trainingvillage.gr/etv/vetsystems/report/IT_Aug2000_EN.pdf

РЕЗЮМЕ

Н. О. Постригач. Особенности реализации принципов Болонского процесса в европейском образовательном пространстве.

В статье проанализированы особенности реализации Болонского процесса в контексте положительных и отрицательных результатов для стран Европы и Украины. В частности, автор анализирует основные проблемы современного высшего образования и европейской образовательной интеграции, обосновывает перспективы дальнейшего развития университетского образования.

Ключевые слова: Болонский процесс, высшее образование, европейское образовательное пространство, информационное пространство, глобализация, инновационные технологии, интернационализация, интеграция.

SUMMARY

N. Postrygach. Features of realization of principles of Bologna process in European educational space.

In the article the features of realization of Bologna process are analysed in the context of positive and negative results for the countries of Europe and Ukraine. In particular, an author analyses the basic problems of modern higher education and European educational integration, grounds the prospects of further development of university education.

Key words: Bologna process, higher education, European educational space, informative space, globalization, innovative technologies, internationalization, integration.